

VICTIMIZATION IN THE RURAL "RELIGIOUS COMMUNITY" - ESSAY REFLECTIONS AND SEMANTIC DEFINITIONS¹

Abstract: Both the village and the religion are original themes that hide many semantic components. When we talk about the village of Vladichentsi, Dimovo municipality, we must say that it is no different from other Bulgarian villages. That is why the topic of victimization, which takes place in it, is relevant, meaningful and lays the foundations for many other topics that can be recognized as timely and open to scientific dialogue.

Author information:

Ivelina Nikolova

Department of Theology
Faculty of Philosophy and History
University of Plovdiv Paisii Hilendarski

✉ ivelina_selo@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

Bulgarian village, victimization, religious community, religion, faith, identity.

Когато говорим за тъгата, скръбта и нищетата, в които тънат повечето български села днес, несъмнено трябва да потърсим същинските основания за тази тема. А те имат фундамент и екзистенциална вкорененост в живота в българското село изобщо. Следователно тази тема засяга не само настоящето, но и бъдещето на селото, които имат своята битийност в неговото минало и изобщо историческото минало на народа ни. Много нелепо е днес институции, хора и власти да се захващат с темата за отмиращото българско село, обезлюдяло, овехтяло, място, в което престъпността се шири до неузнаваемост, а хората са потиснати и ощетени, с някакъв неясен и неоправдан оптимизъм, който повече прилича на насмешка над грозящата заплаха селото да залезе, отколкото на перспективата то да се развива в бъдеще.

Трябва да признаем, че пустите и изоставени села, обраслите осиротели къщи и грохналите старци, които се броят на пръсти в едно село, ни разкриват една дълбока тъга, мъка, скръб, горест и изоставеност. Тази тъга е изначална, припозната не само във външния вид на фасадите на сградите и липсата на хора, но тя присъства във всекидневното съзнание на хората от пустеещите села. От една страна, това подсказва за липсата на човечност към тези хора от страна на държавата, която не само е неспособна да управлява и поддържа подвластните си територии, но остава безучастна пред тяхната трагедия. От друга страна обаче, тази трагедия и тъга сякаш са въткани в живота, в битността на българското село. Много точно Янко Янев е описал тази тъжна сянка, която сякаш от векове тегне над отрудения и измъчен български селски народ: „Тъй беден, тъй отруден е нашият народ. Той е бил такъв в миналото, такъв е сега, такъв ще бъде може би в бъдни дни.

Не може да се обясни, не може да се оправдае тая трагична участ. Дали тоя народ е прокълнат от вихрите на своите поля винаги да гледа надолу, към черните прашни бразди, и в тръпки да очаква от тях благодатно жито, винаги да се вглежда в непрогледни кладенци и да гребе от тях студена вода, за да напои изгорялото си от жажда гърло в пладнения пек на

¹ Статията се издава по проект КП 06 ОПР 05/6 към ФНИ.

жътвата. Погледнете нашите хълмове и баири: има нещо много земно, много навъсено и настръхнало, нещо много тъжно по цялата българска земя“.²

В село като нашето религията е нещо самотно, разбирано по свой собствен начин, а религиозното и всичко, свързано с вярата, се съхраняват по-скоро в колективната памет, отколкото в храма. По простата причина, че храм няма. В този смисъл селото представлява специфична религиозна общност, захранвана от същата тази колективна памет, притежаваща много свои самотни характеристики, наподобяващи някакъв своеобразен феномен. В подобни общности буквално се води борба за съхраняването и конструирането на религиозно ценното, на това, което сформира християнското самосъзнание на местното население.

По много странен начин е съхранена религиозната идентичност на хората в селото. В най-общ смисъл бихме могли да кажем, че тя се сформира по два начина. Първият е, когато хората се структурират в групи и се настройват негативно към всеки и към всичко, които са различни от тяхното. По този начин те запазват себе си и своята вяра от евентуалната опасност. Напълно можем да бъдем убедени, че хората от село Владиченци никога не са действали заедно, като една единна общност, а по отношение на вярата и религията това е сто процента вярно. Когато обаче става въпрос за чуждо въздействие върху личната им вяра, традиции и корени, те изграждат особена бариера и не позволяват на чуждото влияние да проникне.

Вторият вид разгръщане на религиозната идентичност на местните хора, или по-скоро на проявата на религиозната общност, е чрез добавянето на някаква памет във вид на минали страдания, трудности, преживявания, опасности, несправедливости или други подобни ситуации. Много от местните хора в селото могат да разказват за техни страдания или на техни близки в миналото и да обвързват тези страдания с религията или с вярата. Тогава, когато хората са способни да обвързват религията със страданието и с правосъдието на Бога, когато в индивидуалното съзнание на някого се асоциират образи на съответни страдащи и преживели страдания близки, се ражда самородна вяра, която чрез устната традиция преминава лесно и в колективната памет и се превръща в оправдан от нея фундамент.

От друга страна, религията в това малко населено място е обвързана с множество битови фрагменти. Травмите от събитията, случили се в определено семейство, страданията като състояния не само от миналото, но и от настоящето, са основен двигател за обръщането на хората от селото към вярата и към Бога.

Що се отнася до тази тема, пречупена пред погледа към живота на хората в село Владиченци, то трябва да кажем, че трагизмът на живота им до голяма степен е обвързан с религията и дори без да осъзнават това, те преживяват всичко по начина, по който го правят и селяни от други краища в страната – яростно, бунтарски, до болка разкъсвани от горест и страсти, неподчиняващи се на живота, но послушни до смърт на тази орисия, която приемат за кръст от Бога.

В този смисъл самотната религиозна общност изгражда своите представи и практики въз основа на страха, на страданието и на типичните сюжети от живота, свързани с овъзмездяване и даващи възможност на богослова да преосмисли в съвременен национален вариант темата за теодицеята.

Вероятно подобно поведение е типично за българския народ, изстрадал петвековното турско робство и всъщност живял под похлупака на скръбта и бунта. Във всичко това има един ясно изразен трагизъм, който е дълбоко човешки и е обвързан с греха и греховното у човека. И ако трябва да търсим корените на този образ на сегашния селски човек, то той е многолик и таи в себе си скрити остатъци от националната ни идентичност, явни белези на греха и множество съвременни трансформации. Много ясно психологически е описал това състояние Янко Янев: „Земният човек носи кръста на великото страдание и великия позор. Възседнал бесния кон на

² Янев, Я. Трагичен народ. – В: *Пряпорец*, № 11, 1930.

живота, той препуска от единия край на света до другия, гонен от себе си. От едната му страна тича дяволът, чиято опашка препасва света като брачен пръстен, от другата – смъртта. Тялото му е направено от пръст и пламък. На ръцете си носи иконата на своето собствено разпятие, на челото – венец от рози и тръни, а на гърдите си – знака на изкуплението и бунта“.³ „Онези тъмни тълпи, които пеят из всички села на земята песента на бунта, носейки в кървави ръце символа на своя дух – тези обнищени тълпи изразяват най-дълбокия и жесток патос на трагедията на конечния човек, на живота-глад. В изпълнението и беса на тяхната песен се крие величието на този живот, предопределен може би само за мъка и бунт.“⁴

Тази характеристика обаче е напълно българска; тя се е зараждала в живота в българското село. Когато мнозина автори се опитват да видят светлото и оптимистичното в българското село изобщо, те търсят в него тъкмо „автентичното, изначалното, а то е предимно в измеренията на трагичната участ на нашия народ, вторачил се не в небето, а надолу, в земята, в браздите, с надежда за някакъв урожай“.⁵ Подобно описание напълно може да се отнесе към живота и в нашето село. Той преминава през идеята за виктимизацията и тази тема до такава степен е срасната с живота в него, че нито един негов компонент не е мислим извън нея. Във всички сфери от живота на хората можем да видим, че преобладава някаква изначална тъга, неистова и необяснена, с която просто се захранват и идващите поколения и никой не пита защо това е така; те просто унаследяват тези чувства и това съзнание. Поради тази причина не без преувеличение можем да кажем, че в българското село изобщо „страданието е конституитивен елемент в екзистенцията на селския живот. И в днешното българско село. Тъжна е запустелата земя... на чиято повърхност изплува изначална стара, прастара скръб. Селото ни днес е преди всичко едно трагично чувство, изпълнено със съдбовност“.⁶

Хората от селото не усещат как травмите от събитията, възприемани като страдание, състоянието на жертва, което често пъти преживяват или много често наблюдават, ги подтикват към практикуването на особена религиозност. Те не съзнават, че тази религиозност се ражда от емоционалните ядра на тяхната индивидуална памет, но се захранва от колективната памет, около която се конструират различни паметови модели от миналото. Конструирането на минали страдания се превръща в тази ситуация в източник на определени категории, спрямо които и чрез които местните жители конструират своята собствена идентичност и груповата представа за религия и религиозност. По думите на Таня Неделчева „селото ни днес е преди всичко едно трагично чувство, изпълнено със съдбовност“.⁷ Тази съдбовност много често се възприема от местните жители като орисия, като тегоба, като предначертана от Създателя мъка, в която са вплетени и миналото, и настоящето, и бъдещето на селото. Без дори да осъзнават религиозната нишка в тази своя представа, те чувстват, че има някаква необяснима вплетеност на живота в селото с религията. Подобна връзка се получава и по отношение на родовата памет и връзката с предците. За разлика от хората в големия град жителите на селото имат самосъзнание, което „е напоено с кръвта на предци, през него са минавали вековете на родния дух, то е космически сраснато с природата, то е самостоятелно и самовластно, със своя участ и свой вътрешен живот, със своя собствена история и героизъм“.⁸

Този георизъм е също виктимизиран – като различните сфери от живота на хората от селото. Тази констатация важи и за жителите на село Владиченци. За тях героите не са само тези, които имат национално значение; истинските герои са хората измежду тях и преди всичко – техните предци. Те са тези, които са им завещали живот, ценности, материално богатство,

³ Янев, Я. Трагедията на човека. – В: *Златорог*, № 1, 1925.

⁴ Пак там.

⁵ Неделчева, Таня. Битийната вкорененост на българското село. В: *Села за продан*. Омда, 2015, с. 39.

⁶ Пак там.

⁷ Пак там.

⁸ Пак там.

поминък и изобщо целия свят. А трябва да признаем, че извън света, който виждат хората от малките затихващи села, като нашето село, те не познават и не се интересуват от другия свят. За тях предците са основоположници на всичко в живота им, включително на религиозните им вярвания. Ако хората от селото са придобили нещо, то те са го придобили на базата на труда, мъката, негодите и непрестанните грижи на своите предци. Същите тегоби понасят и наследниците им. И в този план религията е едно малко звено, в което просто се пресичат същите нагласи и разбирания. За тези хора скръбта и страданието са необходими и предначертани така, както тези два компонента са присъщи и на религията. Още повече че те виждат най-ярко нейното място предимно в погребалните обичаи. Отново се появява връзката между скръбта и Църквата, тъгата и личността на свещеника и т.н. Това открива прозорец към схващането на религията като условие за наличието на скръб, в случай че не бъдат изпълнени определени религиозни ритуали или не се отнасят с нужното уважение към Бога.

Тези, а и други начини на мислене са възможни поради горните причини, свързани с присъщата тема за страданието в живота в българското село. В конкретния случай с нашето село тази тема е възможна и защото в него никога не е имало храм, а съществуващата вяра у хората е охранявала различни механизми на мислене и на поведение. Тези прояви много наподобяват примитивните прояви на низша религиозност, която се е охранявала от само себе си и се е разгръщала в примитивни форми на практикуване.

В нашия случай е малко пресилено да определим нашето село като своеобразна религиозна общност, тъкмо поради липсата на каквото и да е обединителен религиозен център. В случая рискуваме малко или много да бъдем упрекнати в това, че изобщо се осмеляваме да говорим за религиозна общност без наличието на правилни форми на изповядване на православната религия. Както направихме уговорка в началото, дори без наличието на православен храм една православна религиозна общност би могла да съществува на базата на унаследяването на определени ритуали, традиции и практики, коренящи се в православната традиция. Дори в някаква степен те да се охраняват като самородни, белезите на религиозността не може да бъдат заличени напълно.

Не можем да скрием и факта, че травматичните ситуации, които хората от селото са преживявали под една или друга форма, предполагат отключването на негативни механизми, насочени към самия обект на религията. В случая това е християнският Бог.

По присъщ на много хора и много поколения начин страданията, които са преживявали хората в миналото, са били достатъчен мотив да формират негативно чувство към Бога дори без да разбират правилно идеята за Него или Неговите прояви в живота им. В подобни моменти се охраняват най-добрите спекулации с темата за вярата в Бога и изобщо за Неговото съществуване. Защото хората са убедени, че ако Той съществуваше, в техния живот нямаше да се случат низ от различни страдания, травми и неприятни събития. Темата за съществуването на Бога остава затворена в себе си и не би могла по никакъв начин да се разгърне в подобна „религиозна“ посвоему обстановка. По много естествен път преживяното от миналите поколения се предава на следващите и така колективната памет се оказва добра хранилка на своеобразна религия, подхранвана от страданието и опита на хората повече, отколкото от правилните начини за нейното разбиране. Хората от селото, наследници на своите предци, пазят и знаят най-добре от опита им и от разказваното от тях за вярата в Бога, а преживените понякога драстични случаи в техните семейства са най-силното доказателство за разбиранията, които те винаги са изповядвали. В този случай нито една богословска система или аргументация, която цели да им разкрие правилните насоки на вярата и религията, няма шансове да успее. По-голямо доказателство от техния личен опит и наблюдения не може да има. Понякога се замислям изобщо какво би могло да накара тези хора да се откажат от примитивните си и неверни тълкувания на семейните идилии и ситуации, в които или винаги се стоварва върху Бога, или напълно се зачерква Неговото съществуване. В подобни моменти съм

почти убедена, че само с личния религиозен опит при срещата с Бога тъкмо тогава, когато те стоят до невъзможното, до липсата на изход и когато намесата на Бога е фронтална и неизбежна, много от бариерите между Него и тях биха паднали. Преживяването на такава ситуация е твърде невероятно да се случи. Една от причините е, че Бог едва ли би разтърсил по чуден начин умовете и сърцата на хора, които проявяват по-скоро коравосърдечие, отколкото предразположение към чудото като такова.

Хората от село Владиченци живеят с мисълта за страданието и болката като част от тъмната картина на живота и в повечето от случаите – като елемент на една профанна религиозност.

Това открива селският човек като „емпиричен, вплетен в трагедията на земния живот – тук той носи кръста на велико страдание“.⁹

Подобна реанимация на травмите от миналото и съхранението им днес, поглеждането към настоящето и бъдещето през тези изстрадани поуки започват обаче да придобиват нов облик в дефинирането на груповата религиозна идентичност на хората от определено място, в случая – от нашето село. Когато трансформациите от различен характер по един или друг начин застигат и местните хора и те виждат отраженията им върху начина си на живот, те са способни да променят отчасти своето мислене и нагласа. Да, в период като днешния, когато по различен начин се гледа както на страданието, така и на последиците от него, когато съществуват различни форми физическото страдание да се избегне, а духовното – да намира по-лесно разрешаване, малко по малко се разчупват старите начини на възприемане на страданието като източник на религиозното.

Понякога обаче травматичните спомени за миналите несправедливости, засегнали семействата, стават основа за формиране на религиозното самосъзнание на днешните жители на селото. Техните деца от своя страна се преживяват като наследници на същите тези травми и страдания. Тези страдания се трансформират в икони на миналото, но и емблеми на настоящето, под знака на които живеят поколения наред.

Травмата, произвеждаща религиозност, видяна като колективен феномен, споменът за който е нещо общо и разпространено сред членовете на малкото общество в селото, се опира преди всичко на религиозни механизми за своето проявление.

Много добре обяснимо е подобно поведение, което зад личните неуспехи вижда преди всичко намесата на Бога или по-скоро Неговото мълчание, което хората идентифицират с несъществуването Му. Оттук насетне са напълно обясними различните заместители и модели на поведение, които се пораждат от липсата на основа и ядка в поведението и мисленето на хората. Напълно обяснимо е също защо тези хора празнуват християнските празници, но не влагат в тях основното им значение. Много от тях не знаят дали на празника Рождество Христово се поздравяваме с поздрава „Христос воскрес!“; или с друг поздрав. Подобни и други примери може да се дадат във връзка с много празници и чествания, където хората посвоему са присвоили значението и са го преизтъквали от гледна точка на личния си живот, на личните си възприятия.

Подобна своеобразна „религиозна общност“ би могло да бъде наблюдавана и в десетки други села в България. Дори в някои по-големи населени места тя се проявява и чрез редица външни форми (артефакти) – паметници, почитани местности, чествания и др. Тези общности обосновават съществуването си външно – като се опират на различни културни механизми и търсят видими начини на проявление. Те обаче се разкриват и във вътрешния живот и интимното пространство на техните членове.

В почти всяка българска селска къща, която пази традициите и спомена от миналото, в която жителите са твърде възрастни, за да притежават предприемчиво мислене и поглед към

⁹ Пак там, с. 40.

бъдещето, ние ще открием минимализиран формат на споменатите горе артефакти. Те се изразяват в стари снимки, предмети, сувенири, ръчно тъкани килими, бродерии и шевици, изобщо всичко онова, което по някакъв начин загатва за миналото.

В религиозно отношение към тази група се числят различни религиозни предмети, които са имали значение за тях в минали преживени действия. Тук могат да се числят свещите от кръщенетата на синове и внуци, икони, купени по специални поводи, и др. В повечето от случаите тези предмети не се пазят заради свещения си характер и с подходящото чувство на благоговение. Обратно, техните притежатели не са запознати със смисъла и съдържанието на тяхното значение, но по някакъв начин те им напомнят за нещо изгубено и представляват видна част от техния религиозен свят и начин на живот. Подобно поведение за някои учени е и едно от обясненията за съществуването, продължителността, а защо не и новия възход на религиите; точно защото в първоначалната си версия която и да е религия (според тях) дължи съществуването си на паметта на виктимизацията, на различните травматични ситуации, чрез които самите религии са разгръщали своето влияние и въздействие върху хората.

Много лесно раними са хората от подобни религиозни общности. Те постоянно могат да изпитват чувство за вина тъкмо защото у тях дълбоко са заседнали тази безизходица и желанието за компенсация във връзка с отминали техни грешки или грешки на техни близки. В подобни общности лесно от кавга между двама или повече души може да се стигне до пълно скъсване на отношенията помежду им. Тези случаи не са рядкост и в нашето село. Спомням си, че хората често пъти са спорили на базата не на настоящето, а на миналото, или ако е въз основа на настояща ситуация, то много често тя е била гледана през погледа на миналото. Търсени са колективни отговорности, вината на другия, свързана с проблеми и страдания в миналото. Пренасянето на миналото в настоящето е един от характерните белези на виктимизацията, защото по този начин тя се подхранва и се гарантира един от начините на съществуването ѝ. Постепенно подобно поведение може да се превърне в причина за носенето на колективна отговорност. Поколения наред могат да се ангажират с търсенето на компенсация за преживени страдания от техни близки в миналото и по много особен начин транслирани в настоящето. Спомням си как моите баба и дядо са ни съветвали да не дружим с децата на определени хора от селото, защото в миналото се е случило нещо неприятно между нашия и техния род. Разбира се, нито ние, нито другите деца са осъзнавали напълно какво и защо е сторено. Постепенно обаче подобен тип поведение или мнение се е засаждало и у нас и без да мислим и да желаем, сме ставали проводници на същото отношение.

В някакъв смисъл този начин на поведение и мислене е обясним с наличието на висока степен на изразеност на определени компоненти, като доверие, търпимост, форми на взаимопомощ, базирани преди всичко на специфични социално-психични аспекти в познанствата между хората, изразени в непосредствеността на общуването, подчинеността на общественото мнение, което от своя страна довежда до формиране на определени нагласи. А те правят присъствието и участието на всички във всичко – ангажирани, съответни, споделящи. Тази естествена характеристика от битността на хората съществува не само в частните взаимоотношения, но и в обществените. В една такава общност „хората са непрекъснато сред приятели, роднини, съседи. Във всеки личен живот в някакъв смисъл е проектиран този на другите. Размиват се границите между интимно и публично. Отделният живот не е монаден, затворен, панелен, а отворен, видим, прозрачен, защото в него „вземат участие“ и към него имат реално отношение съселяните. И тази зависимост засилва близостта между малкото хора, които са относително постоянни като състав на жители на конкретното село“.¹⁰

Вероятно темата за вътрешния живот в българските села ще остане провокативна и отворена и за в бъдеще. Голяма част от преживяванията на неговите жители ще останат или

¹⁰ Пак там, с. 39.

неразбрани, или табу или непокътнати от научния поглед. Още повече тази констатация се подсилва и от прекъснатата връзка на по-младите поколения с традициите, живота и духа на българското село. Виктимизацията обаче никога няма да напусне хората, чийто живот е част от живота в българското село – недподправен, собствен и в голяма степен неразбран и несподелен.